

Pripovedovanje danes

Razmišljanje o možnostih in smiselnosti pripovedovanja v današnjem času. Piše pisateljica, pesnica in pravljíčarka Anja Štefan.

Živimo v nenavadnem času. Po eni strani smo prepolni besed o tem, kaj vse bi morali svojim otrokom dati, da bi se razvili v srečne in uspešne ljudi, po drugi pa nam pogosto ne uspe dati niti lastnega potrpljenja in umirjene premissljenosti, s katerima bi jih vodili v vsak nov dan. Kot mama se vedno bolj zavedam, da z otroki ne morem početi vsega, kar priporočajo različni vzgojni strokovnjaki, in predvsem, da to niti ni vedno smiselno. Ponudba »nujno potrebnega« je tudi na tem področju prevelika in sili k zavestni izbiri. Starši in vzgojitelji se odločamo (ali prepuščamo) glede na svoja prepričanja, nagnjenja, sposobnosti. Ena izmed stvari, ki jih zagotovo želim primakniti v popotno malho svojih otrok, pa je pripovedovanje starih zgodb, tistih, ki jim največkrat rečemo kar ljudske pravljíce.

Pripovedovanje je početje, ki človeka spremlja že tisočletja. Po izvoru pripada ustnim kulturam, torej tistim, ki pisave še niso poznale in pri katerih so se vsa besedna sporočila prenašala le s pripovedovanjem. Ko beseda še ni imela vidne podobe in je živela zgolj kot zvok, je pripovedovanje v družbi gotovo igralo zelo drugačno vlogo, kot jo lahko igra danes. Danes je samo eden izmed mnogih načinov posredovanja zgodbe, in to eden tistih, ki so na stranskem tiru. Medijska agresivnost je dosegla, da ima v razvitem svetu vsakdo v vsakem trenutku na voljo več zgodb, kot jih lahko sprejme in predela, in to zgodb, ki hkrati učinkujejo s sliko, besedo in zvočno podlago. To je naravno govorjeni besedi gotovo močna konkurenca, po drugi strani pa tudi velik izziv. Očarljivo je namreč v današnjem času zgolj s pripovedovanjem doseči popolno pozornost poslušalcev, očarljivo je doživeti moč človeške besede, ki plava po prostoru in mir, ki se ob tem naseli v prostoru in ljudeh.

Delo z otroki različnih starosti, z mladostniki in odraslimi mi je pokazalo, da pripovedovanje primerno izbranih, poslušanja vrednih zgodb še vedno lahko popolnoma pritegne poslušalce vseh starosti. Vprašanje je le, kako smo ga ob vedno večji zakrnelosti upovedovanja sposobni uresničiti in ali se ga sploh lotimo.

Pripovedovane zgodbe živijo zelo drugače kot tiste, ki jih zajemamo naravnost iz knjig. Živijo s pripovedovalčevo enkratno izbiro besed, z barvo in močjo njegovega glasu, z njegovo mimiko in gesto. Nimajo ene same podobe, uresničujejo se vsakič malo drugače, saj jih

pripovedovalec ne govori na pamet. Besede išče sproti, pri tem pa poleg njegovega lastnega razpoloženja na oblikovanje pripovedi vplivajo tudi pozornost poslušalcev in okoliščine, v katerih govori. Pripovedovanje torej ni le golo posredovanje zgodbe, je tudi zelo prefinjena oblika komunikacije med ljudmi. Najbolj živo je takrat, ko pripovedovalec svojo zgodbo res namenja tistim, ki jih ima okoli sebe, ko se jih zaveda in se je njihovemu sprejemanju sposoben spontano odzivati.

Smiselno ubesedovati zgodbo s tolikšno ustvarjalno močjo, da bo poslušalce pritegnila, je proces, ki od pripovedovalca zahteva kar dovolj zbranosti. Otrokom lahko glasno beremo tudi napol avtomatično, tako da se le delno zavedamo, kaj govorimo, pripovedovanje pa od govorečega zahteva polno prisotnost. In to se kakovosti dogodka gotovo pozna.

Kaj pripovedovati?

Pripovedujemo lahko marsikaj. Lahko pripovedujemo v zgodbe stkana razmišljanja o tem, kaj se nam je z otroki zgodilo čez dan; lahko zgodbe iz svojega otroštva, iz življenja naših prednikov ali iz življenja drugih zanimivih ljudi; lahko ljudske ali avtorske pravljice in konec koncev take, ki si jih sproti izmišljamo sami. Možnosti je veliko, vendar se bom v nadaljevanju omejila predvsem na ljudske pripovedi. Razloga za to sta dva. Prvi je ta, da je pripovedovanje zgodovinsko gledano neločljivo povezano z ljudskimi pripovedmi, saj so ljudske pripovedi svoje naravno življenje živele zgolj kot govorjena beseda, pripovedovanje pa je prav v njih (posebno v dolgih čudežnih pravljicah) doživelo svoj največji umetniški polet. Drugi razlog pa je ta, da se globoko zavedam njihove vsebinske vrednosti, ki jo današnji čas zaradi vsesplošne želje po novem in nikoli slišnem rad prezre.

Ljudske pripovedi niso plod domišljije enega samega človeka. Presejale so se skozi misli, usta in ušesa mnogih ljudi in verjamem, da imajo kot take večjo možnost, da prinašajo neko temeljno resnico. V svojem večstoletnem obstajanju so se izkristalizirale ob različnih zelo temeljnih vprašanjih, ki človeka spremljajo že od nekdaj. Na svojih življenjskih poteh vsi od kraja trkamo na vprašanja ljubezni in sovraštva, dobrote in hudobije, osamljenosti in sprejetosti, radodarnosti in skoposti, poguma in strahopetnosti, premišljenosti in nepremišljenosti.

Sprašujemo se, kaj je v resnici pametno in kaj neumno, kaj je sreča in kaj ne in koliko težav človek lahko prenese. Opazujemo in premišljamo različne poti iskanja smisla. Vse to so vprašanja, ki niso otroško preprosta, vendar jih ljudska pripoved podaja v dovolj preprosti obliki, da jim po svoje lahko sledi tudi otrok in pridobi, kolikor v danem trenutku lahko. Mnoge ljudske pripovedi so namreč pomensko mnogoplastne in nam zato – ob različnih priložnostih, v različnih obdobjih našega življenja – razkrivajo svoje različne pomene.

Na prvi pogled se zdi, da so ljudske pripovedi iz odmaknjenega sveta, iz tistega daljnega nekoč-nekje, ki nima pravega stika z nami. Vendar so krojene iz tako široke človeške izkušnje, da so gotovo pomenljive tudi za nas, ki smo danes in tu. V njihovo podporo primaknimo še misel, ki jo je o njih povedala Kristina Brenkova: »Veste, zelo verjamem v to, kar človek prinese s seboj na svet. A verjamem tudi, da mu moramo odrasli dodajati tisto, kar je pojilo njegov rod v nepreštetih dobah. Tisto daljno, od daleč tam ... To je arheologija duha ... Pa ne bi rekla, da je to le vzgojno. Kje pa! To je lepo. To človeka lepoti. Osvetljuje mu smisel življenja. To je brezkončno bogastvo.«

Seveda ta zagnana hvala niti zdaleč ne pomeni, da nas lahko navduši kar vsaka ljudska pripoved, ki nam pride pod roke. Še zdaleč ne. Treba je izbirati, in to – kot pravi Kristina Brenkova – s pinceto. Da iskanje zanimivih ljudskih pripovedi za otroke ne bi bilo prenaporno in da ne bi vzelo poleta že na samem začetku, naj naštejemo nekaj knjig, ki vam bodo pri tem gotovo v pomoč:

■ **Mamka Bršljanka:** Pravlјice s celega sveta, izbrala in prevedla Kristina Brenkova (Ljubljana: MK, 1999).

■ **Lonček, kuhaj:** Najlepše slovanske ljudske pripovedi, izbrala in prevedla Kristina Brenkova (Ljubljana: MK, 2001).

■ **Čudežni mlinček:** Pravlјice s celega sveta, izbrala in priredila Anja Štefan (Ljubljana: MK, 2002).

■ **Zlata skledica:** Pravlјice z vsega sveta, izbrala Kristina Brenkova (Ljubljana: MK, 1980).

■ **Slovenske ljudske pravljice,** naslikala Ančka Gošnik - Godec (Ljubljana: MK, 1999).

■ **Babica pripoveduje:** Slovenske ljudske pripovedi, izbrala Kristina Brenkova (Ljubljana: MK, 1996).

■ **Pravce iz Benečije,** zapisala Ada Tomasetig, v knjižni jezik predstavila Živa Gruden in Marko Kravos (Ljubljana, Trst: Založba Borec in Založništvo tržaškega tiska, 1985).

Vredno je poskusiti, tako zaradi lepote in zdravja dogodka samega kot zaradi čisto praktičnih dobrih učinkov, ki se k temu samodejno primaknejo. S pripovedovanjem namreč krepimo otrokovo sposobnost poslušanja in koncentracije nasploh, širimo njegov domišljjski svet in s tem ustvarjamo temelje za večjo samostojnost in ustvarjalnost v mišljenju. Krepimo sposobnost dojemanja jezikovnega sporočila, otrokov besedni zaklad in njegovo sposobnost jezikovnega izražanja. S skrbno izbranimi pripovedmi v otroku vzpostavljamo preizkušen sistem moralnih vrednot in mu ostrimo sposobnost lastnega presojanja okoliščin, vplivamo na oblikovanje njegovega elementarnega estetskega okusa in še kaj.

Kako pripovedovati?

Kot civilizacija, ki jo na vsakem koraku in vse življenje spremlja pismenost, izgublјamo občutek za to, kako so pripovedovane zgodbe v resnici živele. Marsikdo od mladih staršev, vzgojiteljev in učiteljev pove, da ne pripoveduje, ker tega nikoli ni počel in tudi sam ne doživel. Preprosto ne ve, kako naj se zadeve loti. Naj pot nakažemo z zelo preprostim primerom:

V knjigi slovenskih pripovedi Babica pripoveduje zasledimo med drugimi tudi čisto kratko povedko z naslovom Zakaj teče pes za zajcem. Takole gre:

Zajec je nekoč prišel k psu čevljarju.

»Gospod mojster, pomerite mi par čevljev. Silno me zebe v tačke.«
Pes res sešije dobre čevlje. Zajec pride in jih pomeri. Ko pa je imel čevlje obute, pravi, da so dobri, in steče skozi vrata v goščo, ne da bi se zmenil za plačilo.

Pes pa jo ubere za njim. Od tistega časa še dandanes vsa pasja žlahta išče porednega zajca, da bi plačal čevlje. Pa ga ne more dobiti. Najbrž ga tudi nikoli ujela ne bo, ker malokateri pes tako hitro kot zajec teče.

Recimo, da smo nanjo naleteli, ko smo otroku prebirali pravljico za lahko noč, da nam je bila všeč in da smo si jo zaradi njene preprostosti zlahka zapomnili. Že to troje nam daje možnost, da jo ob drugi priložnosti prosto povemo. Morda je za pripovedovanje res posebno primeren čas pred spanjem, saj – kot pravijo – tema poveča ušesa, mir (otroške sobe) in morebitno skupno ležanje v postelji pa nas z otroki povežeta v tako čustveno doživetje, da je pripoved lepa, tudi če ni ravno blesteče povedana. Ni pa nujno, da bi pripovedovanje omejevali le na »predspalne« priložnosti.

Zelo verjetno je, da bo naše začetniško pripovedovanje razmeroma okorno, da bo pripoved kratka in v glavnem obnova besedila iz knjige. Najbrž se ji bo poznalo, da nas je močno zaposlovalo že samo iskanje besed in da zato jezikovnemu ali vsebinskemu dodelovanju zgodbe nismo mogli posvetiti velike pozornosti. Oglejmo si različico iste pripovedi, ki se po eni strani še močno drži predloge, po drugi strani pa vanjo že pronicajo izvirne domislice:

Enkrat je bla huda zima. In zajc je bil brez čevljev in ga je tolk zeblo v noge, de so mu zmrz' nli nohti. In je reku:

»Zdej moram it pa do gospoda psa, čevljarja, de mi bo naredu čevlje.« In je šu k njemu, je reku, de nej mu nardi čevlje in de jih pride čez tri dni iskat. In ta čevljar pes je res naredu ene take tople fine čevlje. In ko je pršu zajc čez nekej dni k njemu po čevlje, mu jih je dal za pomert. Zajc jih je lepo obul: enga, je bil prov. Pol je vzel družga, je bil prov. Je reku:

»Zdej moram pa še mal pomigat pa poskakat, de vidim, kako se nosjo.« In je vstal in je odprl vrata in je smuknu ven iz hiše. In zbežal in nič plačal. In ta čevljar pes je šibal za njim, ampak ga ni mogu ujet, ker je bil zajc hitrejši. In od takrat naprej vsa pasja družba lovi zajce. Ampak verjetno jih ne bo nikol ujela, ker so zajci dost hitrejši od psov. Sčasoma bomo ogrodju zgodbe znali nadeti še slikovitejšo obleko. Dopolnili ga bomo z dialogi med junaki, po svoje bomo opisali zimski mraz, pasjo delavnico ali porednega zajca. Morda bomo koncu dodali svoj komentar, morda svoj podaljšek. Možnosti je veliko.

Poglejmo si še nekoliko bolj razširjeno različico:

Nekoč je bla strašno huda zima. In v tisti hudi zimi hodi naokrog en zajček. Čisto premražen. Mrzle tačke, mrzla ušesa, mrzel repek, vsepovsod ga je zeblo. In razmišlja ta zajček, kaj naj nardi. Je reku:

»Jah, n' č, najbolj hudo je, da me zebe v tačke. Če bi dobil ene tople čevlje, potem bi blo veliko boljše, potem bi laže hodu po svetu.«

In se odpravi naravnost k psu čevljarju. Potrka: tok, tok, tok.

»Naprej,« reče pes čevljar.

In zajček vstopi.

»Kaj bi rad?« reče pes čevljar.

»Kaj bi rad? Ene tople čevljčke, škorenjčke bi rad. Kar mi lahko nardite. Za vse štiri tačke.«

»Jah,« reče pes čevljar, »prov«. »Pridi sem, dej sem tace, da jih zmerim.«

In jih zmeri pes čevljar in reče:

»Veš kaj? Danes ne bo časa, jutri - ne vem, pridi pojutršnjem.«

»Prov,« reče zajček in odide.

Še tri dni skače tam po tistem mrazu. Komej čaka, da bojo čeveljčki napravljeni. In gre tretji dan spet k psu čevljarju, reče:

»Ljubi mojster, ljubi mojster, kje so moji čeveljčki?«

»Ja, tukej so.«

In res tam na polički taki lepi majhni čeveljčki. Iz prov mehkega usnja. Pa takega kosmatega, je bil kožušček navznoter, da ja ne bo zeblo zajčka. In si natakne zajček na zadnje tačke in si natakne na prednje tačke in reče:

»Ja, mehki, pa ravno pravi, nič ne tiščijo, nič ne padajo s tac. Vi pa res znate,« reče in skače vedno bolj proti vratom. In ko je že prov pri vratih, skoči ven in steče čez hribček.

»Ej, ej, ej!« kriči pes čevljar. »Kdo bo pa plačal?«

Pa se zajček nič ne obrne. In se spusti pes čevljar v dir za njim, da bi ga ujel in da bi ga stresel za ušesa. Pa ga ne ulovi. Teče, teče, teče pes čevljar, dokler ne obupa. Ampak to zgodbo so zvedli vsi psi iz njegove zlahte. In zato se še danes podijo za zajcem, če ga le kje srečajo. Ker vsi mislijo, da je ravno tisti, ki ni plačal čevljev.

Zakaj pripovedovati?

Če se bomo pripovedovanja lotili, se ga bomo najbrž predvsem zaradi otrok. Vendar sem prepričana, da bo blagodejno tudi za nas. Morda bomo sčasoma opazili, da lažje najdemo prave besede za tisto, kar bi radi povedali. Morda bomo začutili, da naša domišljija spet leti na lažjih krilih. Morda bomo s skupnim potepom v pravljичne svetove prebudili drugačen odnos med nami in otrokom. Morda bomo s pravljicami vnesli več miru in reda v otrokovo in tudi svoje življenje. Morda bomo v njih našli zno modrosti tudi zase, za svoj vsakdan.

Anja Štefan